

Andrzej Jermaczek

PTAKI LĘGOWE REZERWATÓW BUCZYNA SZPROTAWSKA I ANNABRZESKIE WĄWOZY (WOJ. LUBUSKIE)

The breeding birds in nature reserves Buczyina Szprotawska and Annabrzeskie Wąwozy (Lubuskie Province)

ABSTRAKT: W roku 2001 przeprowadzono badania ilościowe awifauny lęgowej dwóch rezerwatów przyrody chroniących lasy bukowe w południowej części woj. lubuskiego – Buczyina Szprotawska i Annabrzeskie Wąwozy. W rezerwacie Buczyina Szprotawska stwierdzono 38 gatunków ptaków lęgowych lub prawdopodobnie lęgowych, w rezerwacie Annabrzeskie Wąwozy gniazdowały 34 gatunki. Za gatunki charakterystyczne w obu obiektach uznać można *Ficedula parva* i *Columba oenas*. Na uwagę zasługuje także gniazdowanie w rezerwacie Buczyina Szprotawska takich rzadkich gatunków jak *Haliaeetus albicilla*, *Glaucidium passerinum* oraz *Picus canus*.

SŁOWA KLUCZOWE: ptaki lęgowe, lasy bukowe, rezerваты, zachodnia Polska

ABSTRACT: In the year 2001 quantitative research was carried out on breeding avifauna in two beech forest nature reserves in the southern part of Lubuskie Province - Buczyina Szprotawska and Annabrzeskie Wąwozy. In the reserve Buczyina Szprotawska 38 species of breeding or likely breeding birds were found, in the reserve Annabrzeskie Wąwozy nested 34 species. *Ficedula parva* and *Columba oenas* may be considered dominant species in both research areas. What deserves attention is nesting in the reserve Buczyina Szprotawska of such rare species as *Haliaeetus albicilla*, *Glaucidium passerinum* and *Picus canus*.

KEY WORDS: breeding birds, beech forests, nature reserves, western Poland

Wstęp

Publikowane dane o awifaunie leśnych rezerwatów przyrody Ziemi Lubuskiej są fragmentaryczne lub nieaktualne. Ostatnie szersze opracowanie dotyczące tego tematu prezentuje dane na temat awifauny 5 rezerwatów sprzed 25 lat (Jermaczek 1991). Także regionalne opracowania faunistyczne (Dyrz et al. 1991, Jermaczek et al. 1995) zawierają jedynie sporadycznie materiały dotyczące tych obiektów. W latach 1998 - 2007 w ramach opracowywania planów ochrony kilkunastu rezerwatów przyrody wojewódz-

stwa lubuskiego zebrano dane ilościowe dotyczące ich awifauny lęgowej. W większości obiektów prace prowadzono metodą kartograficzną, jednak z uwagi na cel opracowań, ukierunkowany na zaplanowanie ochrony, bardzo uproszczoną, ograniczając się do 3 - 4, wyjątkowo więcej kontroli powierzchni. Dla niektórych rezerwatów, w których awifauna była jednym z przedmiotów ochrony, zebrano jednak bardziej wiarygodne dane, oparte na co najmniej 4 - 5 liczeniach dziennych i jednym lub dwóch nocnych. Niniejsza praca prezentuje skład i strukturę ugrupowań dwóch z przebadanych obiektów

- chroniących lasy bukowe w południowej części województwa – rezerwatów Buczyna Szprotawska i Annabrzeskie Wąwozy.

Teren badań i metody

Rezerwat „Buczyna Szprotawska” o pow. 152,32 ha leży w gm. Szprotawa w woj. lubuskim (Jermaczek i Maciantowicz 2005). Jest jedynym obiektem chroniącym niżową (podgórską) postać żywej buczyny sudectkiej. Obejmuje kompleks starego lasu bukowego stanowiący wyspę wśród młodszych, sztucznych drzewostanów sosnowych. W rezerwacie dominuje żyzna buczyna z żywcem kremowym, mniejsze powierzchnie zajmuje kwaśna buczyna, fragmenty wilgotnych lasów bukowych na glebach glejowych, płaty lasów lipowych i jaworowych, dąbrów trzęślicowych, łęgów olszowo-jesionowych i leśnych zbiorowisk zastępczych z udziałem sosny i świerka. Zasadniczą część rezerwatu, około 1/2 jego powierzchni, w tym wyznaczoną powierzchnię próbną, zajmują buczyny w wieku 150 – 200 lat, stosunkowo zwarte, z dobrze wykształconą drugą warstwą drzewostanu, wchodzące w początkową fazę naturalnego rozpadu. Lokalnie, poza powierzchnią próbną, są one przerzedzone w wyniku cięć lub procesów naturalnych.

Rezerwat Annabrzeskie Wąwozy leży w gm. Bytom Odrzański, a jego powierzchnia wynosi 56,11 ha. Chroni lasy porastające głęboko porożcinaną stromymi wąwozami krawędź doliny Odry w rejonie Wzgórz Dalkowskich. Niespełna połowę powierzchni zajmują kwaśne buczyny z drzewostanem w wieku 100 – 150 lat. Pozostałą część rezerwatu porastają juwenilne postaci kwaśnych dąbrów z bukiem, niewielkie płaty łęgów olszowo-jesionowych oraz sztuczne drzewostany z dominacją sosny, świerka i modrzewia.

Do oceny struktury awifauny zastosowano uproszczoną metodę kartograficzną (Tomiałojć 1980, 1980a). W rezerwacie Buczyna Szprotawska wykonano 5 liczeń dziennych (jedno w kwietniu, po dwa w maju i czerwcu) i dwa nocne (połowa maja,

połowa czerwca), w rezerwacie Annabrzeskie Wąwozy - 4 liczenia dzienne (po jednym w kwietniu i czerwcu, dwa w maju) oraz 2 nocne (w połowie maja i połowie czerwca). W rezerwacie Annabrzeskie Wąwozy na całej powierzchni liczono wszystkie gatunki, w rezerwacie Buczyna Szprotawska wszystkie gatunki policzono na wyznaczonej w tym celu obejmującej 30 ha najlepiej zachowanych buczyn powierzchni próbnej, w pozostałej części liczono tylko gatunki rzadkie i wskaźnikowe, za które przyjęto gatunki związane z buczynami oraz wszystkie gatunki dzięciołów.

Wyniki

W rezerwacie Buczyna Szprotawska stwierdzono 38 gatunków ptaków lęgowych lub prawdopodobnie lęgowych, 32 z nich gniazdowały na powierzchni próbnej obejmującej 30 ha najstarszych buczyn, w zagęszczeniu 36,0 par/10 ha. W rezerwacie Annabrzeskie Wąwozy gniazdowały 34 gatunki w zagęszczeniu 34,5 par/10 ha. Gatunkami dominującymi na powierzchni próbnej w rezerwacie Buczyna Szprotawska były: zięba *Fringilla coelebs*, siniak *Columba oenas*, bogatka *Parus major* i kowalik *Sitta europaea*. W rezerwacie Annabrzeskie Wąwozy dominowały: zięba *Fringilla coelebs*, bogatka *Parus major*, rudzik *Erithacus rubecula*, świstunka *Phylloscopus sibilatrix* i sosnowka *Parus ater*. Za gatunki charakterystyczne w obu obiektach uznać można muchołówkę małą *Ficedula parva* i siniaka *Columba oenas* (w rezerwacie Buczyna Szprotawska gniazdowało odpowiednio 5-6 i 25-30 par, w rezerwacie Annabrzeskie Wąwozy 2 oraz 3-4 par). Na uwagę zasługuje także gniazdowanie w rezerwacie Buczyna Szprotawska takich rzadkich gatunków jak bielik *Haliaeetus albicilla*, sóweczka *Glaucidium passerinum* oraz dzięcioł zielonosiwy *Picus canus*. W rezerwacie tym stwierdzono gniazdowanie aż 6 gatunków dzięciołów. Strukturę awifauny lęgowej powierzchni próbnej prezentuje tab. 1.

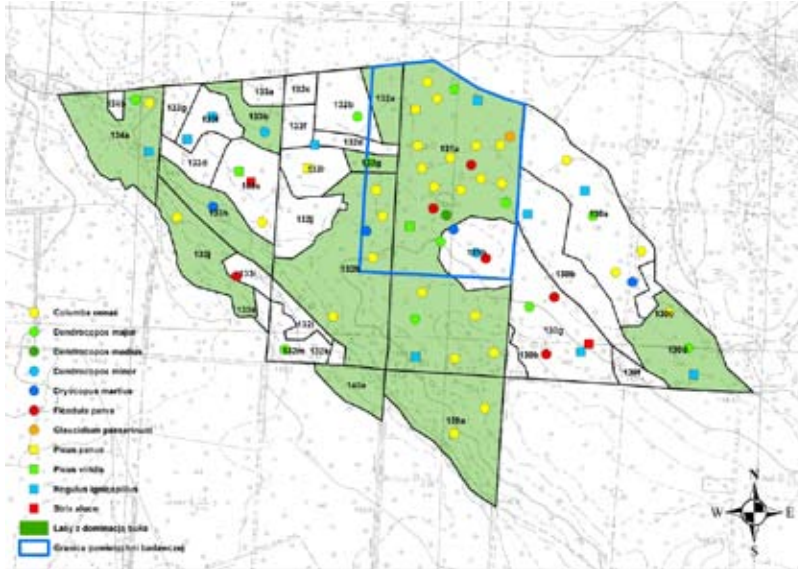
Tab. 1. Liczebność, zagęszczenie i dominacja awifauny lęgowej powierzchni próbnej w rez. Buczyzna Szprotawska

Tab. 1. The size, density and dominance of breeding avifauna in the reserach area of the reserve Buczyzna Szprotawska

Lp.	Gatunek	Par	Par/10 ha	%
1.	Zięba <i>Fringilla coelebs</i>	18-21	6,5	18,1
2.	Siniak <i>Columba oenas</i>	14-16	5,0	13,9
3.	Bogatka <i>Parus major</i>	7-8	2,5	6,9
4.	Kowalik <i>Sitta europaea</i>	7-8	2,5	6,9
5.	Szpak <i>Sturnus vulgaris</i>	4-5	1,5	4,2
6.	Pelzacz leśny <i>Certhia familiaris</i>	4-5	1,5	4,2
7.	Rudzik <i>Erithacus rubecula</i>	4-5	1,5	4,2
8.	Kapturka <i>Sylvia atricapilla</i>	4	1,4	4,0
9.	Dzięcioł duży <i>Dendrocopos major</i>	4	1,4	4,0
10.	Modraszka <i>Parus coeruleus</i>	4	1,4	4,0
11.	Kos <i>Turdus merula</i>	4	1,4	4,0
12.	Strzyżyk <i>Troglodytes troglodytes</i>	3	1	2,8
13.	Muchołówka mała <i>Ficedula parva</i>	3	1	2,8
14.	Grubodziób <i>Coccothraustes coccothraustes</i>	2-3	0,9	2,5
15.	Śpiewak <i>Turdus philomelos</i>	2	0,7	1,9
16.	Szarytko <i>Parus palustris</i>	2	0,7	1,9
17.	Dzięciołek <i>Dendrocopos minor</i>	2	0,7	1,9
18.	Świstunka <i>Phylloscopus sibilatrix</i>	1	0,3	0,8
19.	Pierwiosnek <i>Phylloscopus collybita</i>	1	0,3	0,8
20.	Zniczek <i>Regulus ignicapillus</i>	1	0,3	0,8
21.	Grzywacz <i>Columba palumbus</i>	1	0,3	0,8
22.	Dzięcioł czarny <i>Dryocopus martius</i>	1	0,3	0,8
23.	Dzięcioł zielony <i>Picus viridis</i>	1	0,3	0,8
24.	Pelzacz ogrodowy <i>Certhia brachydactyla</i>	1	0,3	0,8
25.	Sójka <i>Garrulus glandarius</i>	1	0,3	0,8
26.	Słonka <i>Scolopax rusticola</i>	1	0,3	0,8
27.	Wilga <i>Oriolus oriolus</i>	1	0,3	0,8
28.	Dzięcioł zielonosiwy <i>Picus canus</i>	1	0,3	0,8
29.	Gajówka <i>Sylvia borin</i>	1	0,3	0,8
30.	Dzięcioł średni <i>Dendrocopos medius</i>	1	0,3	0,8
31.	Turkawka <i>Streptopelia turtur</i>	1	0,3	0,8
32.	Sóweczka <i>Glaucidium passerinum</i>	0,5	0,2	0,6
	RAZEM	102,5-113,5	36,0	100,0

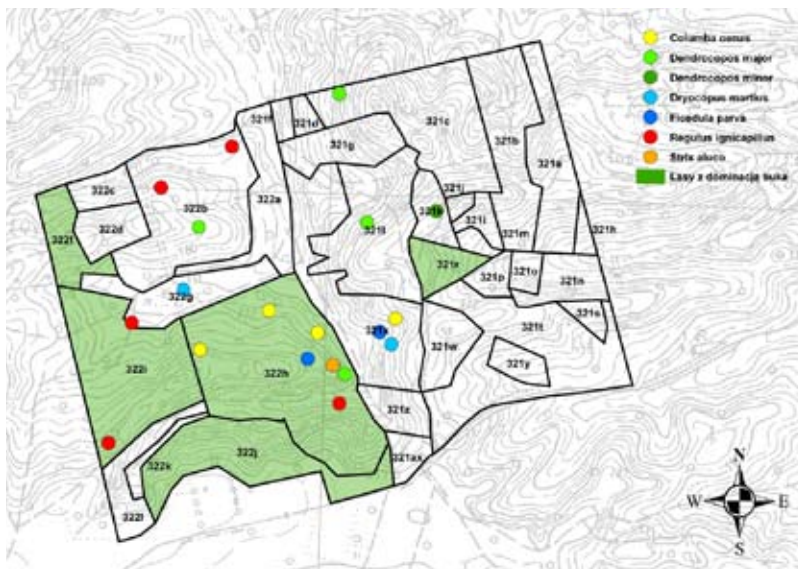
Tab. 2. Liczebność, zagęszczenie i dominacja awifauny lęgowej rezerwatu Annabrzeskie Wąwozy.
 Tab. 2. The size, density and dominance of breeding avifauna in the reserach area of the reserve Anna-
 brzeskie Wąwozy.

Lp.	Gatunek	Par	Par/10 ha	%
1	Zięba <i>Fringilla coelebs</i>	27-31	5,4	15,2
2	Bogatka <i>Parus major</i>	19-23	3,7	11,2
3	Rudzik <i>Erithacus rubecula</i>	16-17	2,9	8,3
4	Świstunka <i>Phylloscopus sibilatrix</i>	14-16	2,7	7,7
5	Sosnówka <i>Parus ater</i>	11-12	2,1	6,0
6	Szpak <i>Sturnus vulgaris</i>	9-10	1,7	4,8
7	Pierwiosnek <i>Phylloscopus collybita</i>	9-10	1,7	4,8
8	Kapturka <i>Sylvia atricapilla</i>	7-10	1,4	4,3
9	Mysikrólik <i>Regulus reguluj</i>	7-8	1,3	3,9
10	Modraszka <i>Parus coeruleus</i>	7-8	1,3	3,9
11	Piecuszek <i>Phylloscopus trochilus</i>	6-7	1,2	3,6
12	Strzyżyk <i>Troglodytes troglodytes</i>	6-7	1,2	3,6
13	Zniczek <i>Regulus ignicapillus</i>	5-7	1,1	3,1
14	Kos <i>Turdus merula</i>	4-6	0,9	2,6
15	Grubodziób <i>Coccothraustes coccothraustes</i>	3-4	0,6	1,8
16	Siniak <i>Columba oenas</i>	3-4	0,6	1,8
17	Dzięcioł duży <i>Dendrocopos major</i>	3-4	0,6	1,8
18	Kowalik <i>Sitta europaea</i>	3-4	0,6	1,8
19	Grzywacz <i>Columba palumbus</i>	2-4	0,5	1,5
20	Pelzacz leśny <i>Certhia familiaris</i>	2-4	0,5	1,5
21	Pelzacz ogrodowy <i>Certhia brachydactyla</i>	1-2	0,3	0,8
22	Szarytka <i>Parus palustris</i>	1-2	0,3	0,8
23	Sójka <i>Garrulus glandarius</i>	1-2	0,3	0,8
24	Czubatka <i>Parus cristatus</i>	1-2	0,3	0,8
25	Turkawka <i>Streptopelia turtur</i>	1	0,2	0,5
26	Świergotek drzewny <i>Anthus trivialis</i>	1	0,2	0,5
27	Puszczyk <i>Strix aluco</i>	1	0,2	0,5
28	Dzięcioł czarny <i>Dryobates martius</i>	1	0,2	0,5
29	Dzięciołek <i>Dendrocopos minor</i>	1	0,2	0,5
30	Śpiewak <i>Turdus philomelos</i>	1	0,2	0,5
31	Raniuszek <i>Aegithalos caudatus</i>	0,5	0,1	0,3
32	Gil <i>Pyrrhula pyrrhula</i>	0,5	0,1	0,3
33	Muchołowka szara <i>Muscicapa striata</i>	0,5	0,1	0,3
34	Kruk <i>Corvus corax</i>	+	-	-
		174,5-211.5	34,5	100%

Ryc. 1. Rozmieszczenie par lęgowych wybranych gatunków ptaków w rezerwacie Buczyna Szprotawska oraz granice powierzchni próbnej. Kolorem zielonym oznaczono starodrzew bukowy

Fig. 1. Distribution of breeding pairs of selected species in the reserve Buczyna Szprotawska and borders of research area. Old-growth beech forest marked green

Ryc. 2. Rozmieszczenie par lęgowych wybranych gatunków ptaków w rezerwacie Annabrzeskie Wąwozy. Kolorem zielonym oznaczono starodrzew bukowy

Fig. 2. Distribution of breeding pairs of selected species in the reserve Annabrzeskie Wąwozy. Old-growth beech forest marked green

Poza powierzchnią próbną gniazdowało 6 gatunków: bielik *Haliaeetus albicilla* (1 p.), kukułka *Cuculus canorus* (1 p.), czubatka *Parus cristatus* (1 p.), puszczyk *Strix aluco* (2p.), raniuszek *Aegithalos caudatus* (1-2 p.) i muchołówka żałobna *Ficedula hypoleuca* (1-2 par).

Oceny liczebności niektórych gatunków rzadkich i wskaźnikowych dla całego obszaru rezerwatu: siniak *Columba oenas* – 25 – 30 p, dzięcioł duży *Dendrocopos major* – 10-12, muchołówka mała *Ficedula parva* – 5-6, dzięcioł czarny *Dryocopus martius* – 3-4, dzięcioł zielony *Picus viridis* – 2-3, dzięciołek *Dendrocopos minor* – 2-3, dzięcioł zielonosiwy *Picus canus* – 2, dzięcioł średni *Dendrocopos medius* – 1, sóweczka *Glaucidium passerinum* – 1, bielik *Haliaeetus albicilla* – 1, puszczyk *Strix aluco* – 2, zniczek *Regulus ignicapillus* – 10-12. Rozmieszczenie wymienionych gatunków prezentuje ryc. 1.

W rezerwacie „Annabrzeskie Wąwozy” za gatunki charakterystyczne, podobnie jak w rezerwacie Buczyzna Szprotawska uznać można siniaka i muchołówkę małą. Rozmieszczenie wybranych gatunków w rezerwacie przedstawia ryc. 2.

Dyskusja

Stosunkowo niskie zagęszczenie ogólne ptaków stwierdzone w obu rezerwach jest typowe dla lasów bukowych położonych wewnątrz rozległych kompleksów leśnych. W buczynach Ziemi Lubuskiej (Jermaczek 1991, Jermaczek et al. 1995) zagęszczenie to było prawie dwukrotnie wyższe i średnio wynosiło 57,8 par/10 ha, jednak istotnym elementem ugrupowania (średnio 18%) był tam szpak, stosunkowo licznie występowały tam także inne gatunki związane z obrzeżami lasu i granicą polno - leśną, które stwierdzono bardzo nielicznie w obu badanych obiektach.

Rezerwat Buczyzna Szprotawska stanowi cenny obiekt faunistyczny w skali Dolnego Śląska. Szacowana na 25 – 30 par liczebność siniaka, w kontekście oceny całej śląskiej populacji na 170 - 185 par (Dyrzc et al. 1991) czy 350 – 400 par (Tomiałojć i Stawarczyk 2003) stawia rezerwat wśród najważniejszych ostoi tego gatunku w regionie. Stwierdzona liczebność gatunku przekracza zresztą trzykrotnie podawaną z tego obiektu przez Dyrzc et al. (1991) dla lat 1981 – 1983. Może to wynikać z lepszego rozpoznania albo z rzeczywistego wzrostu liczebności populacji. Liczniesze występowanie siniaka na Dolnym Śląsku udokumentowano tylko w Parku Mużakowskim koło Łęknicy (Jeleń 2010). Podobnie stanowiska muchołówki małej w obu opisywanych rezerwach leżą daleko poza prezentowanym w wymienionym opracowaniu (Dyrzc et al. 1991) zasięgiem gatunku na Dolnym Śląsku, w latach 80. ubiegłego wieku ograniczającym się do południowej części Śląska. Występowanie dzięcioła zielonosiwego czy sóweczki łączyć należy niewątpliwie z obserwowaną od lat 90. ekspansją gatunków na zachód, obecność bielika z rozprzestrzenianiem się gatunku na południe (Tomiałojć i Stawarczyk 2003). W kontekście starszych danych interesujące jest także liczne występowanie w obu rezerwach zniczka *Regulus ignicapillus*.

Sześć spośród występujących w rezerwacie Buczyzna Szprotawska gatunków – bielik, sóweczka, dzięcioł czarny, dzięcioł zielonosiwy i dzięcioł średni, a także muchołówka mała, to gatunki z zał. I Dyrektywy Ptasiej. Koncentracja ich stanowisk w rezerwacie, mimo, że nie są w obiekcie zasadniczym przedmiotem ochrony, świadczy o skuteczności dotychczasowej ochrony obiektu. Rezerwat Annabrzeskie Wąwozy jest pod tym względem uboższy – występowały tu tylko dwa spośród wymienionych – dzięcioł czarny i muchołówka mała.

LITERATURA

- DYRCZ A. GRABIŃSKI W., STAWARCZYK T., WITKOWSKI J. 1991. Ptaki Śląska. Wrocław.
- JERMACEK A. 1991. Ugrupowania ptaków lęgowych lasów liściastych Ziemi Lubuskiej. Lubuski Przegl. Przyr. 2, 2-3: 3-64.
- JERMACEK A. CZWAŁGA T., JERMACEK D., KRZYŚKÓW T., RUDAWSKI W., STAŃKO R. 1995. Ptaki Ziemi Lubuskiej. Monografia faunistyczna. Wydawnictwo Lubuskiego Klubu Przyrodników.
- JERMACEK A., MACIANTOWICZ M. 2005. Przyroda Ziemi Lubuskiej. Wydawnictwo Klubu Przyrodników.
- TOMIAŁOJC L. 1980. Kombinowana odmiana metody kartograficznej do liczenia ptaków lęgowych. Not. Orn. 21: 1-4: 33-54.
- TOMIAŁOJC L. 1980a. Podstawowe informacje o sposobie prowadzenia cenzusów z zastosowaniem kombinowanej metody kartograficznej. Not. Orn. 21: 1-4: 55-62.
- TOMIAŁOJC L. STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. PTPP „pro Natura”.

Summary

In the period between middle April and middle June 2001 quantitative research was carried out on breeding avifauna in two beech forest nature reserves in the southern part of Lubuskie Province - Buczyna Szprotawska and Annabrzeskie Wąwozy. A simplified mapping method was used (5 and 4 counts daily and 2 night counts each, respectively). In the reserve Buczyna Szprotawska 38 species of breeding or likely breeding birds were found, 32 of which nested in the research area of 30 hectares of oldest beechwood and their density was 36.0 pairs/10 ha. In the reserve Annabrzeskie Wąwozy nested 34 species of density 34.5 pairs/10 ha. The relatively low density is typical of beech forests located inside large forest complexes. Dominant species in the research area in the reserve Buczyna Szprotawska were *Fringilla coelebs*, *Columba oenas*, *Parus major* and *Sitta europaea*. In the reserve Annabrzeskie Wąwozy dominated *Fringilla coelebs*, *Parus major*, *Erithacus rubecula*, *Phylloscopus sibilatrix* and *Parus ater*. *Ficedula parva* and *Columba oenas* may be considered dominant species in both research areas (in the reserve Buczyna Szprotawska nested 5-6 and 25-30 pairs while in Annabrzeskie Wąwozy there were 2 and 3-4 pairs, respectively). What deserves attention is nesting in the reserve Buczyna Szprotawska of such rare species as *Haliaeetus albicilla*, *Glaucidium passerinum* and *Picus canus*.

Adres autora:

Andrzej Jermacek
Klub Przyrodników
ul. 1 Maja 22
66-200 Świebodzin
email: andjerma@wp.pl